

KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ ELSZÁMOLÁS

Név	Bachusz Dóra
A kutatás témája	A Magyar Királyság és a Velencei Köztársaság sok szálon kötődött egymáshoz politikailag, gazdaságilag és kulturálisan egyaránt. Ennek a sokszínű kapcsolatnak a feltárása már több történész generációt is foglalkoztatott, de az adatgazdaság miatt, és a kapcsolatok sokoldalúsága miatt teljes, átfogó munka egyelőre nem született. A jelen pályázatban megjelölt két hónapos kutatás a Velence városában található közgyűjtemények a 16. századi magyar-velencei diplomáciai kapcsolatok feltárására törekedett az ott fellelhető követjelentések és kolligátumok alapján.¹ A velencei közgyűjteményekben korábban is folytak kutatások, ám ezek jelenlegi formájukban nem jól hasznosíthatóak a történettudomány számára, csupán egyfajta kompasszként szolgálhatnak. Az első fontosabb gyűjtő Mircse János volt, aki a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából az olasz levéltárak magyar vonatkozású anyagait gyűjtötte. Venedig und Ungarn című műve a dalmát és horvát területek történetét kutatta az Árpád-kortól egészen Nagy Lajos haláláig.² Óváry Lipót a magyar-olasz kapcsolatok híres kutatója főképpen a nápolyi kapcsolatokat vizsgálta, de Velence se kerülte el figyelmét. Gyűjtéseit és az azokból írt regesztáit az MTA Történelmi Bizottságának oklevél-másolataiban tette közzé.³ Azonban pontos jelzetet nem tüntetett fel, így csak egy átfogó képet kínál arról, hogy pontosan mit rejthet a velencei levéltár raktára. Óváry után a híres turkológus Fekete

¹ A velencei követségek sajátosságairól: Tihanyi János: Hatalom és titkosszolgálat a Velencei Köztársaságban. Világtörténet 2001. ősz-tél, 24-39.

² Mircse János: Venedig und Ungarn. Rückblicke auf Dalmatien und Croatien in den Zeiten der Arpaden bis zum Tode des Königs Ludwig von Anjou nach Forschungen in den Archiven der Republik Venedig. Wien 1878.

³ A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. A mohácsi vész utáni korszakból származó s a XVI. század végéig terjedő oklevelek kivonatai. II. füzet. Ism. Óváry Lipót. Bp. 1894.

	Lajos is kutatóútra indult Velencébe. Tudományterületéből fakadóan azonban csak a magyar vonatkozású, de török emlékekre koncentrált gyűjtései során.⁴ 1969-ben egy majdnem több évtizedes munka vette kezdetét az MTA és a Fondazione Giorgio Cini között. A célkitűzés a már említett történelmi-kulturális kapcsolatok feldolgozása volt. A projektben szintén résztvevő Jászay Magda a sikeres konferenciák és publikációk mellett „az olasz-magyar kölcsönhatások még csak részben kiaknázott” lehetőségeire hívta fel a történettudomány figyelmét.⁵ Ezt követően pár évtizedig lecsendesedtek a magyar-velencei kapcsolatokat célzó kutatások. Újabban két kutatócsoport foglalkozott a magyar és itáliai kapcsolatok felderítésével: F. Molnár Mónika 2018-ban nyert MTA Mobilitási támogatást, de ezek a kutatások Dél-Olaszországra koncentráltak; illetve a PPKE BTK keretein belül a Vestigia Kutatócsoport Domokos György vezetésével, amely a modenai és milánói közgyűjtemények anyagát célozta meg. A 16. századi velencei-magyar, illetve 1526 után bécsi kapcsolatok vizsgálatára, a közgyűjtemények anyagának áttekintésére került sor a Velencében töltött két hónap során.
A kutatás helyszíne	Olaszország, Velence
A kutatás ideje, időtartama	2023. júl. 1–aug. 31. 2 hónap
A kutatott gyűjtemények, az	A kutatás során egy levéltár és két könyvtár dokumentumait néztem át, ezeket külön csoportosítva mutatom be. Archivio di Stato di Venezia (ASVe): Az Archivi propri degli ambasciatori fondon belül található Germania állag 14 busta-t ölel fel, amelyeknek az évköre 1535.

⁴ Fekete Lajos: *A velencei állami levéltár magyar vonatkozású fethnaméi*. Levéltári Közlemények 4. (1926) 139–157.

⁵⁵ Jászay Magda: Tanulmánykötetek a magyar-velencei kapcsolatokról. Helikon 31. (1985) 327–330.

átnézett irat- és dokumentumállagok és a találatok ismertetése	november 26. és 1792. február 4-ig terjed. Miután a tervezett kutatásom csak a 16. századra koncentrált, ezért a továbbiakban csak az első négy busta 1535. november 26-tól 1587. szeptember 19-ig terjedő anyagát fogom ismertetni. Az irategységet a pertinencia-elv mentén alakították ki, tehát utólagos szempontok alapján válogatták be a dokumentumokat a kialakuló fondba. A <i>Germania</i> iratanyagát különböző helyekről emelték ki. A legtöbbet a <i>Senato Dispacci</i> anyagából, de megtalálhatóak itt a német származású, de Velencében letelepedett kereskedő és bibliofil, <i>Amadeo Svajer</i> gyűjteményéből és a <i>Miscellanea codici</i> fondból kiemelt emlékek is. Az itt található jelentések nagyrészen másolat formájában, másolati könyvekben érhetőek el, de néhány esetben lehet találni eredeti fogalmazványokat is. A jelentéseket kronológiai sorrendbe rendezték és általánosságban jó állapotban vannak. Néhány esetben tapasztalható egy kis elázás és tintamarás vagy fakulás. Egyedül a második busta anyaga, így Alvise Mocenigo, a későbbi velencei dózse V. Károly udvarából írt jelentéseinek jelentős része, illetve Domenico Morosini és Federico Badoer I. Ferdinánd udvarából írt jelentései, és részben Marcantonio da Mula beszámolóí sérültek oly mértékben, hogy nem kutathatóak jelenleg. A beszámolóból tehát teljesen hiányzik a második busta anyaga, hiszen nem tudtam hozzáférni. A követjelentésekben olyan nagy jelentőségű személyiségek leírásaiból tájékozódhatunk, mint a két bíboros Bernardo Navagero és Marcantonio da Mula, vagy a több európai udvarban és a török portán is szolgáló Girolamo Lippomano. A követjelentések alapvetően a német-római császári és a Habsburg udvarban történt eseményekre koncentráltak, de nem veszítették szem elől az egykori Magyar Királyság területén történő hadmozgásokat, eseményeket. A jelentések szövegében szó esik a magyarországi történekekről, de nem ezek állnak a követi beszámolók középpontjában, tehát a kutatás végére világosság vált, hogy a magyar vonatkozású
--	---

	bekezdések, néhány mondatos leírások kiszakítása a nagyobb lélegzetű szövegekből nem célszerű. Ehelyett a regesztázás mellett döntöttem. A jelentések feldolgozását követően az eredmények szépen rezonálnak Lakatos Bálint felvetésével, miszerint a mohácsi vereség egyet jelentett az önálló nagyhatalmi pozíció elvesztésével, így a diplomáciai kapcsolatok fejlődésének hirtelen félbeszakadásával.⁶ Ugyan a korábbi jelentésekben gyakran olvasható, illetve a velencei könyvtárak kolligátumai alapján tudható, hogy Habsburg Ferdinánd mellett is tartózkodott egy külön követ (pl. Lorenzo Contarini, Paolo Tiepolo, Michele Suriano), de miután Ferdinánd is állandóan úton volt és teljes mellszélességgel támogatta a több fronton is lekötött V. Károly birodalmi politikáját, a magyar ügyek fokozatosan sokadrangúvá, mellékessé zsugorodtak a Habsburg államkonglomerátumon belül. A század végére egyre kevesebb magyar vonatkozású adat található a levéltárban őrzött császári udvarban kelt követjelentésekben. Biblioteca Nazionale Marciana A könyvtár kéziratgyűjteményéből nyolc darab kolligátumot jelöltem ki átnézésre, amelyek közül öt tartalmaz magyar vonatkozású információkat. A levéltári anyaggal ellentétben itt azoknak a követeknek a jelentései találhatóak, akik Ferdinánd udvarában teljesítettek szolgálatot, tehát sokkal jobb rálátással is rendelkeztek a Magyar Királyság helyzetére már csak a földrajzi közelség okán is. A követek között megtalálható Michele Suriano, a kifejezetten magyar ügyekben jártas Contarini család tagjai, és Paolo Tiepolo jelentései is. A legérdekesebb találat Michele Suriano (másként: Soriano, 1519-1564) 1552 júniusától 1555 elejéig bécsi követ jelentései amelyeket, eddig még dolgozott fel a magyar történettudomány.
--	---

⁶ *Lakatos Bálint*: A király diplomatái. Követek és követségek a Jagelló-korban (1490–1526). I. rész. Kutatási vázlat. Történelmi Szemle 61. (2019) 593–616.

	Suriano a bécsi császári udvar és a Habsburg uralom alatti országok gazdasági, társadalmi és politikai kérdéseinek összességét taglalta, és ezek körében esik szó a magyar viszonyokról.⁷ Az iratok alapján az derül ki, hogy Suriano 1557-ben ismét visszatért Bécsbe, de az ebből az időből készült jelentéseinek magyar vonatkozásai egyelőre nem ismertek.⁸ A most folytatott kutatás rávilágított, hogy Suriano/Soriano jelentéseinek magyar vonatkozásait, amelyekre eddig nem figyelt fel kellő mértékben a hazai történeti kutatás, érdemes lenne a velencei, a torinói és a bécsi levéltárakból összegyűjteni és publikálni. Túlmutat a kutatási témán, ugyanakkor magyar vonatkozású az az irat is, amely Bethlen Gábor politikai lépéseit próbálja elemezni. It. Cl. VII. 377 (=8663) A kolligátum Michele Suriano jelentését tartalmazza a Senatonak Habsburg Ferdinánd, római király udvarából 1557-ből. A jelentés azért is különösen érdekes, mert az egykori római király udvara helyett, most már a császári udvarba tér vissza. Érdekes megfigyelni, hogy tolódnak el a súlypontok a magyar és birodalmi kérdésekben. (f. 1–33). It. Cl. VII. 580 (=8956) A kolligátum két követjelentést tartalmaz: Lorenzo Contarini jelentéseit a Senatonak Habsburg Ferdinánd római király udvarából 1547–ből. (f. 1–120.) és Paolo Tiepolo jelentését szintén Ferdinánd udvarából 1557-ből (f. 121–127.) It. Cl. VII. 802 (=8219) Francesco Contarini jelentései a római király, Ferdinánd udvarából, 1534. nov. 26–1536. márc. 30. közötti időszakból (f. 18–130.). Az időszak különösen izgalmas, hiszen Francesco Contarini révén
--	---

⁷ Die Finalrelation Des Venezianischen Gesandten Michele Suriano Von 1555. Hgst. Helmut Goetz. Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken. Band 41. Tübingen. 1961. 235-322.

Lásd még: Despatches of Michele Suriano and Marc' Antonio Barbaro Venetian Ambassadors at the Court of France, 1560–1563. Edited and translated by Austen Henry Layard. [C. T. King, 1891] Cambridge, 2015.

⁸ Relazione dei clarissimo San. Michele Suriano ritornato Ambasciatore da Ferdinando d' Austria re de Romani l' anno 1557. In: Római regesták. Közli: Nagy Iván. Magyar Történelmi Tár 1. sor. 4. k. 1857. 233.

	betekintést nyerhetünk a kalandor Alvise Gritti medgyesi halálának körülményeibe is. It. Cl. VII. 807 (= 9558) A kolligátumban megtalálható irat Bethlen Gábor politikai lépéseit próbálja elemezni [é. n.] (f.37). It. Cl. VII. 873 (=8504) A kolligátum őrzi V. Károly dekrétumait a regensburgi hitvitákról, az uszkókok egy kérelmét (f.82–101.), és Marino Giustiniano jelentését Habsburg Ferdinánd udvarából 1541-ből (f. 294–341). Biblioteca del Museo Correr A könyvtár gyűjteményéből négy kézirat áttekintésére vállalkoztam, amelyek magyar vonatkozású adatokkal kecsegtethettek az online elérhető katalógus alapján. A kéziratokból kettő nem tartalmazott magyar vonatkozású adatokat. A Cicogna 648-as jelzetű kötet bár nem tartozott a vizsgált időszakhoz, de magyar vonatkozású adatok találhatók benne. A kézirat az Antonio Vinciguerra, velencei követ és Frangepán János Veglia, Zengg és Modrus grófja közti tárgyalás emlékét őrzi Krk sziget ügyében 1479-ből. A másolati könyv érdekessége, hogy sorra veszi Krk sziget történetét az ókortól kezdődően, és kitér Szent László, illetve Nagy Lajos uralkodására is. (f. 5.) A Cicogna 786-os jelzetű másolati könyv Michele Suriano velencei követ végjelentését tartalmazza Habsburg Ferdinánd udvarából. 1552 júniusában a bécsi udvarba utazott, ahol Ferdinánddal és minisztereivel tárgyalt a Friuli határaival és az Aquileiai Patriarchátus földjeivel, a maranói erőddel, az adriai hajózással és az uszkókok betöréseivel kapcsolatos régóta húzódo kérdésekről. A kézirat a követ történetírói hajlamaitól válik érdekessé a magyar történettudomány számára. Suriano keresi a választ arra, hogy hogyan került a magyar trónra Ferdinánd, és a Magyar Királyság az aktuális helyzetébe. A történetet az általa vélt kezdetektől, a hunoktól indította (f. 34.), megemlítette a frissen
--	---

	nádorrá választott Nádasdy Tamást (f. 37.), bemutatta Szlavóniát is, és beszélt arról is, hogy Ferdinánd milyen bizalmatlan a magyar urakkal szemben (f. 41.).
Az ösztöndíjjal kapcsolatos gyakorlati észrevételek	A Velencébe érkező kutatóknak szerencsére egyszerű dolga van, ugyanis a közgyűjteményekbe való beiratkozás és a dokumentumok kikérése kifejezetten gördülékenyen megy, a közgyűjteményi dolgozók pedig nagyon segítőkészek. Az Archivio di Stato di Venezia-ban a kutatószolgálatos segítségével kitöltésre kerül egy nyomtatvány, a kutató pedig ezt követően kap egy felhasználó nevet és jelszót, amelyek segítségével kérheti ki a kutatni kívánt dokumentumokat. A kérelmek leadhatók a kutatóterem előterében található számítógépeken keresztül, de akár online is, az Archimatic⁹ oldalán keresztül. Naponta maximum három kérést lehet leadni, a kéréseket pedig óránként gyűjtik kilenc és délután egy óra között. Tehát a kérelem leadását követően maximum egy órás várakozási idővel kell számolni. A délután leadott kéréseket csak másnap teljesítik. A levéltári kutatáshoz elengedhetetlen az olasz nyelv ismerete, a munkatársak csak alapszinten kommunikálnak angolul. A keresést már otthon online érdemes megkezdeni. A levéltári honlapon keresztül elérhető néhány segédlet.¹⁰ A segédleteket azonban érdemes óvatosan kezelni, mert a fondok címe már lehet pontatlanul szerepel, és az Archimatic rendszerébe már nem így van betáplálva, illetve apró tévesztések is tapasztalhatóak, például az évköröknél. A kereséshez még fontos ismertetni a Moreveneto oldalát is.¹¹ A mutatós honlapon belül lehetőség van kulcsszavas keresésre és ezen belül további szűrők használatára. Tehát például szűkíthető a keresés úgyis, hogy személy- vagy helynévre szeretnénk rákeresni. Ha a kezdőlapról továbblépünk a Patrimonio-ra, akkor végig böngészhetjük a teljes levéltári struktúrát. A fondok

⁹ <https://asve.develer.com/accounts/login/?next=/>

¹⁰ <https://www.archivodistatovenezia.it/it/patrimonio/versione-testuale-degli-strumenti-di-ricerca.html>

¹¹ <https://asve.arianna4.cloud/>

címe alatt, de még a sorozatok címe előtt található a Strumenti di Corredo címszó, amelyre kattintva hozzáférhetünk a fond digitalizált segédletéhez. Ugyanezek a segédletek ugyanazokkal a számokkal elérhető a kutatóterem polcain is, amennyiben internet csatlakozási problémák merülnének fel.

A Biblioteca Nazionale Marcianaban és a Biblioteca Museo del Correrben szintén egy rövid beiratkozásra van szükség, utána rögtön lehet kérelemmel fordulni a kéziratár kutatóterméhez. Előzetes böngészésre itt is van lehetőség a Biblioteca Digitale Italiana oldalán.¹² A keresőfelület az összes olasz könyvtárat lefedi, ezért itt is a szűrőket kell alkalmazni, hogy pontosan melyik intézmény segédleteit szeretnénk elérni. Ezt követően már kedvünkre kereshetünk a digitalizált könyvtári segédletek között. Továbbá nagyon tudom ajánlani a Pietro Zorzanello által szerkesztett segédleteket, amelyek tartalmazzák a kéziratok régi és új jelzetét is. Ha nem sikerül előre kitalálni, hogy pontosan mit szeretnénk megnézni, akkor sincs gond. A könyvtári dolgozók a papíralapú kérelem leadását követően azonnal a raktár felé veszik útjukat, illetve kérik a kutatót, hogy amennyiben fotózni szeretne, töltsön ki egy adatlapot.

Budapest, 2023.11.29.

Bachus Dóra

¹² https://cataloghistorici.bdi.sbn.it/indice_cataloghi.php